

„Hát nem köztudott, hogy Ézsau gyűlöli Jákóbot?”

*Üzenet a hagyomány helyes újraértelmezéséről**

■ ALEXANDER GRODENSKY

Mózes első könyvének 33. fejezetében van egy szó, amelyben egy kérdőjel rejtőzik. Amikor Jákób és Ézsau újra találkoznak – húszévnyi különválás után, az ellopott áldás után és azután, hogy Ézsau egyértelművé tette, hogy meg akarja ölni testvérét –, a szöveg azt mondja nekünk, hogy Ézsau testvére elé futott, megölelte, a nyakába borult és megcsókolta: וַיִּשָּׂקֶהוּ [vayishakehu]. „És megcsókolta őt.” A Tóra írnokai e szó minden betűje fölé – וַיִּשָּׂקֶהוּ – egy kis pontot helyeztek. Hat apró pont lebeg kérdőjelként a szó felett. A tudósok *puncta extraordinariának* hívják őket. A pontozott szó. A szó, amelyről a hagyomány nem tudta eldönteni, hogyan is értse.

Mi volt az a csók? Az a pillanat, amikor két testvér egy életen át tartó rivalizálás után végre felismerte egymást? Vagy csak színjáték volt, egy ölelés, amely mögött továbbra is gyűlölet rejtőzött? Zsidó és keresztény olvasók kétezer éve vitatkoznak arról a csókról. És a vita valójában soha nem csak Jákóbról és Ézsauról szól. Ez a vita rólunk szól. Jákób és Ézsau mindkét hagyományban a zsidókat és a keresztényeket szimbolizálja. Ez a vita arról szól, hogy mi válhat két testvérből egy sebesülés után. Ez a vita arról szól, hogy a seb határozza-e meg a kapcsolatukat, vagy lehetséges-e még valami mélyebb kapcsolódás közöttük.

A mai reggelen két prédikátor áll ezen a szószéken. Mindkettőnk arra kértek, hogy gondolkodjunk el a testvérségről. Lelkész kolléganőm épp most prédikált Leáról és Ráhelről – a két testvérről, akik anélkül alapítottak együtt családot, hogy valaha is teljesen kibékültek volna. Én most Jákóbról és Ézsauról fogok beszélni, a két testvérről, akik egyszer egy folyóparton találkoztak, sírtak, átölelték egymást, majd elváltak. Különböző történetek, de ugyanaz a bibliai hangsúly arra vonatkozóan, hogy a legmélyebb teológiai kérdések a testvérek között zajló eseményekben rejlenek.

Szeretnék bevezetést adni az arról a bizonyos csókról szóló vitába – egy midrás (rabbinikus kommentár), majd egy kézirat segítségével, hogy végül visszatérjünk ebbe a templomba. Emlékezzünk vissza a Genézis 33. fejezetére. Jákób húsz évet töltött száműzetésben, majd pedig a Jabbók-gázlónál tusakodott az anygallal. Az Izrael nevet kapja. És most újra találkoznia kell testvérével – azzal a testvérről, akitől ellopta az áldást, azzal a testvérről, aki megesküdött, hogy megöli. Jákób félelmében felosztja a táborát, ajándékokat küld előre. Hét alkalommal borul a földre. És akkor ezt a mondatot olvassuk: „Ézsau eléje futott, megölelte, nyakába borult, megcsókolta, és sírtak.” (Gen 33,4)

* Rabbi dr. Alexander Grodensky üzenete egy evangélikus istentiszteleten a LEKKJ (Evangélikus Európai Bizottság az Egyház és a Zsidóság Kapcsolatáért) részvételével. Elhangzott 2026. május 31-én (5786. sziván 15.) Strasbourgban.

A וַיִּשְׁכַּח וַיִּשְׁכַּח וַיִּשְׁכַּח és megcsókolta őt feletti pontok a hagyomány nyugtalanságának jelei. De mit jelentenek ezek? A korai rabbik vitáztak erről. A Szifré ugyanazon szakaszában két hang válaszol a pontokra, el-lentetés irányban. Az egyik – névtelen – hang a pontokat sebként értelmezi: nem teljes szívéből csókolta meg. A gyűlölet valós volt, a csók csak színjáték. A másik hang Simon bár Jocháj rabbié, egy 2. századi bölcsé, aki maga is a római uralom alatt szenvedett. Válaszából egy mondat levált, önálló útra kelt századokon át, és olyasvalami lett belőle, aminek szerzője sosem szánta. A középkori Franciaországba abban a formában jutott el, amelyben Rási beépítette a Genesis 33,4-hez fűzött kommentárjába. Ez a lencse, amelyen keresztül az askenázi zsidók a Tórát olvasták, így hangzik: בְּרִדּוֹעַ שֶׁעָשָׂה שׁוֹנֵא לְיַעֲקֹב בְּרִדּוֹעַ [halakha b' yadua she-Esav sone le-Yaakov]. „Köztudott törvény, hogy Ézsau gyűlöli Jákóbot.”

Köztudott törvény. Nem történelmi megfigyelés, nem megjegyzés erről a bizonyos testvérrel ebben a bizonyos pillanatban. Egy halakha – vagyis norma. Ézsau úgy gyűlöli Jákóbot, ahogy a tűz ég, ahogy a víz lefelé folyik. Egyszerűen így van a világ felépítve. Tegyük félre egy kis időre ezt a mondatot. Visszatérünk rá, de akkor nem marad sértetlenül.

Maga a kifejezés – „köztudott törvény” – is szokatlan. Sehol máshol nem jelenik meg a klasszikus rabbinikus irodalomban, és egyáltalán nem világos, mi benne a „törvényes”. De miután bekerült Rási (1040/41–1105) tekintélyes kommentárjába, a kifejezés rendkívüli szerepet játszott a zsidó történelemben. Ez lett a magyarázatunk a keresztes hadjáratokra, a kiűzésekre, a pogromokra, a soára. Amikor a zsidók keresztény erőszakkal találkoztak az évszázadok során, ez a vers adott nekünk módot a megértésére: persze. Ez „köztudott törvény”. Mire számítottál?

Egyesek szerint évszázadok óta próbáljuk diagnosztizálni a helyzetet azzal a reménnyel, hogy gyógymódot találunk rá, de nem jártunk sikerrel. Végül csak Simon bár Jocháj rabbi beletörődő szavai maradnak számunkra – természetes törvény az, hogy Ézsau gyűlöli Jákóbot.

Shaul Magid, a zsidó tanulmányok tudósa nevet adott ennek a világnézetnek. *Judeopessimizmus*-nak nevezi, és azt állítja, hogy ez a kortárs zsidó diskurzus fő áramlatának része (MAGID 2024). Ez a meggyőződés arra vonatkozik, hogy az antiszemitizmus nem irtható ki és nem oldható meg, hogy benne van a nem zsidók DNS-ében, és hogy az emberi civilizáció felépítésének része. Mintha a gyűlölet a természet és nem a történelem tényszerűsége lenne.

A zsidók érdeklődése a keresztényekkel való párbeszéd iránt, azt mondanám, korlátozott, és egyre korlátozottabbá válik. Az okok bonyolultak, és nem fogok úgy tenni, mintha mindegyik ok hízlelő lenne ránk nézve. 2023-ban részt vettem a Lutheránus Világszövetség Krakkóban tartott nagygyűlésén. Arra számítottam, hogy a zsidó–keresztény kapcsolatok valahol a beszélgetések középpontjában állnak majd. De nem így lett. A globális egyház – joggal – a saját sürgető kérdéseivel van elfoglalva: a globális Dél, a dekolonizáció, az éghajlatváltozás, a szexualitás, a keresztények szenvedései számos olyan helyen, ahol kisebbségben élnek, és elnyomás alatt állnak. A zsidó–keresztény párbeszéd a világ sok részén úgy tűnik, mint egy 20. századi közép-európai aggodalom, amelyet az egyház csendben maga mögött hagyott.

Azt a közös kezdeményezést, amely felépítette a párbeszéd intézményeit, jelenleg már egyik oldalon sem hajtja ugyanaz az energia. A *judeopessimizmus* pedig virágzik ebben a környezetben. Amikor a párbeszéd elcsendesedik, amikor a figyelem másfelé terelődik, amikor a találkozások egyre nehezebb munkává válnak – éppen akkor hallatszanak legtisztábban Simon bár Jocháj rabbi lemondó szavai. Mindig is efelé tartottunk. Mit vártál?

Hannah Arendt hetvenöt évvel ezelőtt pontosan erre figyelmeztetett. A *totalitarizmus eredete* című művében elutasította az általa örök antiszemitizmusnak nevezett elképzelést – azt a gondolatot,

hogy a gyűlölet a történelem egészét átszövő, állandó tényező, amely időről időre egyszerűen kirobban. Ragaszkodott ahhoz, hogy ez egyszerre a rossz történelem és a rossz politika következménye. A rossz történelemé azért, mert figyelmen kívül hagyta azokat a konkrét körülményeket, amelyek az erőszak konkrét kitöréseit okozták. Rossz politika, mert ha a gyűlölet örök lenne, akkor semmit sem számítana, amit teszünk, amit mondunk, semmilyen elemzés, semmilyen felelősség. Hannah Arendt megértette, hogy az antiszemitizmus természeti tényként való kezelése azt jelentené, hogy feladjuk a felelősséget és a megküzdés lehetőségét is. Ez a kísértés. És ma, ezen a szószerkenetén ezt őszintén meg akarom nevezni: október 7. után, az egész Európában emelkedő statisztikák után, a régi ösztön – Simon bár Jocháj rabbi lemondó szavai – sok zsidó szívben újra megszólalnak.

De itt szeretném, ha a figyelmünket arra a bizonyos kézira fordítanánk. Mert az a mondat, amelybe eddig kapaszkodtunk – „köztudott törvény, hogy Ézsau gyűlöli Jákóbot” –, nem állja meg a helyét. Két szempontból is hibás. Az első egyszerű, és ehhez egyáltalán nincs szükség kézira. Csak annyit kell tennünk, hogy elolvassuk a mondat végét, ugyanis Simon bár Jocháj rabbi kijelentése nem áll meg ott, hogy „Ézsau gyűlöli Jákóbot”. Ez csak a fele, a hagyomány által megőrzött fele, a sebet ejtő fele. A teljes mondat, pontosan úgy, ahogy Rási maga írta le a Gen 33,4 magyarázatához, így hangzik:

...שָׁעָשׂוּ שׂוֹנֵא לְיַעֲקֹב, אֵלָּא שֶׁנִּכְבְּדוּ רַחֲמֵי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה וְנִשְׁקָן בְּכָל לַבּוֹ

„...hogy Ézsau gyűlöli Jákóbot, de abban a pillanatban könyörületre indult, és teljes szívéből megcsókolta őt.”

Ha teljes egészében olvassuk, akkor Simon bár Jocháj rabbi már nem az örök gyűlölet prófétája. Ő annak éppen legélesebb ellenzője. A sötét értelmezés – a csók mint színjáték – a másik, névtelen hanghoz tartozik. Simon rabbi így válaszol rá: igen, ellenségeskedés van a testvérek között; ezt mindenki tudja; és mégis, ebben a pillanatban az ellenségeskedés háttérbe szorult, és a csók valódi volt. Ő az egyetlen hang a szövegben, aki nem engedi, hogy a sebzettségé legyen az utolsó szó. Ami tehát az évszázadok során a zsidó kétségbeesés jelszavaként maradt fenn, az nem az ő tanítása. Hanem a tanításának a fele – amivel a diagnózis megmaradt, a gyógy mód elkallódott. És most következik a mondat második értelmezése, amelyhez szükség van a kéziratokra.

Az elmúlt évtizedekben a jeruzsálemi Héber Egyetem tudósai elvégezték azt a türelmes, nem túl látványos munkát, hogy összehasonlították a Szifré kéziratát Mózes negyedik könyvével (KAHANA 2011). És pont arról a szóról, amely a mondat első felét törvényként idézhetővé tette – הָלָכָה 'törvény' –, kiderült, hogy egyáltalán nem az eredeti szó. A korábbi és jobb kéziratokban, azok többségében Simon rabbi nem azt mondja, hogy הָלָכָה בְּיָדוּעַ 'köztudott törvény'. Azt mondja: הָלָכָה בְּיָדוּעַ 'hát nem ismert?'. Nem pedig 'törvény'. Költői kérdést tesz fel. Héberül a kettő nagyon hasonló, könnyen összetéveszthető; a 'törvény' olvasat a kéziratok kevésbé ismert változatában található, amely véletlenül Franciaországba jutott, onnan pedig Rásihoz, onnan pedig az askenázi emlékezetbe.

Tehát az örök gyűlölet leghitelesebb zsidó megfogalmazása két hibán nyugszik, az egyik a másik tetején. Az első egy csonkítás, egy mondat, amelyet a saját következtetése ellen idéznek. Majd egyetlen rosszul másolt szó, amely átformálta a megmaradt részt, és egy retorikai kitérőt – „hát nem ismert?” – természeti törvényszerűséggé alakított: „köztudott törvény”.

Hadd mondjam el még egyszer. A testvéreket nem a valóság szerkezete zárja végtelen ellenségeskedésbe. Soha nem is voltak abba bezárva. Két ember, akik között valódi konfliktusok története áll, és akik egy adott pillanatban másképp döntöttek, mint amit a múlt előíranyzott volna. A szö-

veg, amely ennek tagadására jött létre – teljes egészében és a legjobb formájában olvasva –, végig ezt hangsúlyozta.

Most röviden és óvatosan ennek a történetnek a másik oldaláról is szükséges beszélni. Ugyanazon kísértés keresztény oldaláról. Mert nem csak a zsidó hagyomány zárta a testvéreket állandó szerepekbe. A keresztény hagyomány is ezt tette, és ez legalább annyira jelentős és látható volt – láthatóan, kőbe vésve – pár perces sétára ettől a templomtól. Amikor az egyházatyák korabeli és középkori keresztény olvasók a Genézis könyvéhez fordultak, megfordították a zsidó allegorikus értelmezést. A zsidó hagyományban Ézsau személyében végül Rómát, majd a keresztény hatalmat látták, a keresztény hagyományban azonban Ézsau a zsidókat jelképezte – a testiségében idősebb testvért, akihez a „testi” elsőszülöttségi jog tartozott, aki egy tál ételért eladta örökségét, és így elvesztette az áldást a „lelki” fiatalabb testvér, az Egyház javára. És ennek a városnak, Strasbourg katedrálisának déli kapuján, néhány száz méterre ettől a templomtól, ahol éppen ülünk, két nő áll kőből faragva: *Ecclesia*, a koronás és diadalmas és *Synagoga*, a bekötött szemű törött botjával és a kezéből kicsúszó kőtáblákkal. Ez a Jákób–Ézsau tipológia láthatóvá tétele. Ez a szuperszesszionizmus kőbe vésve, amely évszázadokon át az európai kereszténység örökölt vizuális katekizmusa volt. A zsidók Ézsau, akik elvesztették az áldást. A helyettesítés végleges, és beépült az üdvösség rendjébe.

Ez is éppúgy bezárja a testvéreket olyan szerepekbe, amelyekből nem tudnak kilépni. És ez is hatalmas jelentőséget nyert a történelemben, jelentőséget, melynek szörnyű csúcspontja e kontinensen bontakozott ki az élő emlékezetben. Figyeljük meg a szimmetriát. A zsidó hagyomány azt tartotta: Ézsau mindig gyűlölni fogja Jákóbot, örökre. A keresztény hagyomány pedig azt mondta: Ézsau, a zsidó elvesztette az áldást, örökre. Ezek tükörképszerű állítások. Mindkettő a történelem sebéin át nézett a másokra, és olyan alakot látott, aki soha nem válhatott mássá. Mindkét meggyőződés táplálta a másikat kétezer éven át.

És itt van a soa utáni nyolcvan év teológiai munkája, és a LEKKJ munkájának ötven éve, amelynek küldöttei ma reggel itt ülnek vendégként ebben a templomban, és akik közé én is tartozom: a két kép lebontásának lassú, türelmes, gyakran nem túl látványos munkája; a szövegek jelentésének visszanyerése; a testvérek helyzetének helyreállítása a történelemben, ahol felelősséget vállalhatnak egymásért ahelyett, hogy olyan megkövült állapotban hagynánk őket, amelyben erre nincs lehetőségük.

A keresztény oldalon ez pedig a szuperszesszionizmus elleni munka volt: Pál újraolvasása, Ágoston újraolvasása, Luther késői írásainak őszinte vizsgálata; a stuttgarti bűnvalló nyilatkozat (1945 – *a ford.*); a Rajnai Egyházkerület 1980-as határozata; a Lutheránus Világszövetség 1984-es nyilatkozata; az *Ecclesia és Synagoga* szobor, amelyet ma már nem alapigazsággként, hanem egy hosszú félreértelmezés tanújaként értelmezünk. A zsidó oldalon – bár mi kevésbé vagyunk előrehaladottak, mint ti – ez a judeopesszimizmus elutasításának törekvése volt, az egyetértés Hannah Arendttel azzal kapcsolatban, hogy a történelem az történelem. És Simon bár Jocháj írásainak helyes értelmezése azok legkorábbi és legőszintébb formájában.

Ez nem színházi munka. Nem az a fajta munka, amely nagy konferenciákat és drámai címlapokat eredményez. Ez két közösség lassú, ügyetlen, néha sikertelen munkája, amely elutasítja azokat az ábrázolásokat, amelyek lehetetlenné tették volna találkozásunkat. Ezzel visszatérünk a pontozott szóban elrejtett kérdéshez. Mi is volt az a bizonyos csók? És mi történik most, amikor zsidók és keresztények találkoznak, vagy amikor éppen nem sikerül találkozniuk? Két választ szeretnék elutasítani. Az első a beletörődő: *A párbeszéd elhalványul, mert mindig is ebbe az irányba tartott. A testvérek végül nem tudják beteljesíteni ezt a munkát. Simon bár Jocháj rabbinak végül is igaza volt. Talán*

nem a gyűlölet hangos regiszterében, hanem a csendesebb közönnyel, ami talán még rosszabb. Ez a válasz elérhető számunkra. Sok mindent megmagyarázna, de azt szeretném, ha elutasítanánk. Mert épp most láttuk, hogy Simon bár Jocháj rabbi nem azt mondta, amit a hagyomány ráerőltetett. Az egész érvelés egy írónoki hibán alapult. A testvéreket a valóság szerkezete nem zárja be semmibe. A második válasz a szentimentális: *Minden rendben van. Itt vagyunk ebben a templomban ezen a vasárnapon egy bizottság küldöttével, akik ötven év munkáját ünneplik. A munka befejeződött.* Ez a válasz is rendelkezésünkre áll, és szelídebb is, mint az első, de szintén téves, ugyanis a munka nem fejeződött be. A zsidó közösségekben jelenleg is erősödik a judeopesszimizmus. A szuperszesszionizmus ösztönös megnyilvánulásai nem tűntek el a keresztény prédikációkból. A katedrális szobrai még mindig állnak. Úgy tenni, mintha a munka befejeződött volna, ugyanolyan egyértelműen jelenti annak feladását, mint kijelenteni, hogy a zsidó–keresztény kapcsolatokon dolgozni lehetetlen.

Marad a harmadik válasz, amely egyben a legnehezebb is. A munka folytatódik. Folytatódik, mert a valóságban semmi sem kényszeríti széthúzásra a testvéreket, és a valóságban semmi sem tartja őket össze. Folytatódik, mert a Genézis 33. fejezete nem az újraegyesüléssel, hanem találkozással és elválással végződik. Jákób és Ézsau átölelik egymást. Sírnak. A csók, a legjobb értelemben véve, szívből jön. Ezután a testvérek külön utakra indulnak – Ézsau Szeírbe, Jákób Szukkótba –, nem azért, mert a találkozás kudarcot vallott volna, hanem mert a testvérek közötti megbékélés nem a különbségek feloldását jelenti. Hanem azt a döntést, hogy egymást testvérként ismerjük el, hogy a találkozáskor sírjunk, hogy testvérként váljunk szét, és hogy nyitottak legyünk az újbóli találkozás lehetőségére.

Erről szóltak a két hagyományunk soa utáni fáradozásai a legeredményesebb időszakában. Nem a teológiai konvergencia iránti álmodozásról, és nem is arról a fantáziáról, hogy valójában ugyanazt mondjuk, csak különböző nyelveken, hanem a két közösség nehezebb, őszintébb és fenntarthatóbb munkájáról, amellyel testvéreként ismerik el egymást, mindazzal együtt, amit ez a szó magában hordoz: rivalizálással, történelemmel, sebekkel, leküzdhetetlen különbségekkel és azzal a hozzáállással, amely a régebbi értelmezések súlya és a kölcsönös érdektelenség vonzása ellenére úgy dönt, hogy továbbra is megragadja a találkozás alkalmát.

Amikor találkozunk, bárcsak meglepnénk egymást – ahogy Ézsau is meglepte Jákóbot a Jabbók-nál – olyan csókokkal, amelyek történelmünk minden terhe ellenére teljes szívből jönnek!

Hivatkozott művek

KAHANA, Menahem 2011. *Sifre on Numbers. An Annotated Edition.* 4. köt. Magnes, Jerusalem.

MAGID, Shaul 2024. Judeopessimism: Antisemitism, History, and Critical Race Theory. *Harvard Theological Review*, 117. évf. 2. sz. 368–390. o. <https://doi.org/10.1017/S0017816024000130>

Fordította: Molnár Lilla